

IMRE Attila

Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem
Műszaki és Humántudományok Kar
Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék
Marosvásárhely, Románia
attilaimre@ms.sapientia.ro

FILMFELIRATBAN SZEREPLŐ BETŰSZÓK FORDÍTÁSA

Prevođenje akronima u titlovima za strane filmove

Translation of Acronyms in Film Subtitles

Tanulmányunk bevezető része a rövidítések és betűszók aktualitásával indít, majd elhatároljuk a betűszókat a rövidítésektől, kitérve az akronímia és inicializmus közötti különbségre is. A betűszók vizsgálatára egy algoritmust fejlesztettünk ki, amelyet a *Kijelölt túlélő* tévésorozat első évadjának angol és magyar betűszóinak keresésénél és adatbázisba gyűjtéséhez használtunk. Az adatbázis 128 egyéni angol betűszót tartalmaz 536 előfordulással, míg a magyar változat 70 egyéni betűszót 301 előfordulással. Megvizsgáljuk és példákkal szemléltetjük a gyakori fordítási stratégiákat, de tárgyaljuk azokat a helyesírási problémákat is, melyekre példát is találtunk az adatbázisban. A következő rész a minőségbiztosítás fontossága mellett érvel, de felvillantja a lehetséges jövőt is, amikor kétféle szöveggel is találkozhatunk: betűszós vagy betűszómentes variánsban.

Kulcsszavak: betűszó, algoritmus, fordítás, angol, magyar

1. Bevezetés

Rövidülő szavaink, kifejezéseink igyekeznek a felgyorsult élettempóhoz igazodni, illetve nyelvi gazdaságosságra is törekedni, melyek előfordulását leginkább szakszövegekben és a sajtónyelvben vizsgálták.

A második világháború után főként a betűszók kezdtek el terjedni, elsősorban katonai és orvosi területeken (Cannon 1989, 100–102), melyeket hatható-

san támogatott az államapparátus is intézményei, szervezetei megnevezéseinek rövidített változataival. A technika, informatika fejlődése szintén futószalagon gyártotta a betűszókat, amelyek révén főként az angol nyelvű terminusok váltak világszerte közismertté. Ugyanakkor megjelentek a köznyelvben, üzenetekben használatos rövidítések meg betűszók is, melyeket a szaktanulmányok többnyire érdekességként említenek, de számukat és népszerűségüket mérő széles körű, objektív statisztikát ezekről gyakorlatilag lehetetlen készíteni.

A magyar szakirodalom is megemlíti, hogy a rövidítések fajtái terjednek: a „betűszók a mai magyar szókészlet gyorsan növekvő és gyakran használt szeletét képezik” (Bíró 2007, 413), a „hazai és a nemzetközi szervezetek nyelvezetében egyre gyakrabban találkozunk köznévi betűszókkal, mozaikszókkal” (Dróth 2008, 24), illetve „érezzük, hogy napjainkban egyre több rövidítést és mozaikszót használunk” (Bicsérdy 2012, 5). Gyurgyák félezer oldalas *Rövidítésszótára* „a leggyakrabban használt rövidítéseket és mozaikszavakat (akronímiákat)” és jeleket tartalmazza, elkülönítve a számokkal, jelekkel kezdődő rövidítéseket, illetve a *Függelékben* található chates és több tudományterülethez tartozó jeleket is, de megjegyzi, hogy „a legnagyobb angol és német internetes rövidítésgyűjtemények anyaga is milliós nagyságrendű” (Gyurgyák 2005, 7). Bicsérdy 2012-ben megjelent *Rövidítések enciklopédiája* is több kategóriára bontja a rövidítéseket, melyek közül az orvostudományhoz kapcsolódó rövidítések és mozaikszók a leggyakoribbak: 1510 a 12 150-ból, vagyis 12,43% (Bicsérdy 2012).

Ugyanakkor kérdéses, mennyire lehet hatékony egy nyomtatásban megjelent rövidítésszótár, merthogy Gyurgyák is jelzi, hogy csak a leggyakoribbakat említi, és az idegen eredetűek közül csak azokat, amelyek „lényegesek *ma* a magyar kultúra számára”, illetve figyelembe vette, hogy „milyen gyakorisággal szerepelnek a napi sajtóban” (Gyurgyák 2005, 8). Bizonyos szakterületek rövidítései erőteljesebbek lehetnek; Gyurgyáknál az informatika, közgazdaság és üzleti rövidítések, míg Bicsérdynél az orvostudomány után az „általános”, a „szervezet”, a „vallás” és „földrajz” következik. Érdekes módon, a „szervezet” (985 darab) kategórián kívül megjelenik még a „szövetség” (310) és „egyesület” (125) is, melyek együttesen a második leggyakoribb kategóriába kerülnének (1420). Bizonyos esetekben fontos lehet a rövidítés besorolása, főként, ha több tudományterületen mást-mást jelent (*US > United States, ultrasound, urinary system*), bár a jelentés többnyire a mondatból kiderül (Barnett and Doubleday 2020, 3). E kijelentés viszont ritka optimistának tűnik, hiszen maga a szerzőpáros is azt állítja már tanulmányuk első oldalán, hogy a túlzott betűszóhasználat többértelműséggel, félreértelmezéssel és hatástalansággal jár (Barnett and Doubleday 2020, 1), ezért a szaklapok tartalma emiatt nehezen érthető még a szakemberek számára is.

A magyarázat szerint a rövidítésből származó előnyöket (gyorsabb információáramlás, illetve hely- vagy időspórolás) elhomályosítják a hátrányok, hiszen Balázs Géza szerint „[a] rövidítések és a mozaikszók [...] hosszabb szavak, kifejezések rövidítései (rejtvényei)”, melyek „egy (bonyolult) szabályrendszer szerint képezhetők” (Balázs 2008, 22). A rejtvény-jellegük abból is adódik, hogy a szerzők „élvezettel” hozzák őket létre (Cannon 1989, 102), és a szaklapok hiába korlátozzák használatukat, nehéz visszaszorítani őket. Ugyanakkor vannak elterjedt betűszók, melyek annyira közismertté váltak, hogy gyakrabban használjuk őket, mint a teljes változatukat (*MIT > Massachusetts Institute of Technology*, vö. Cannon 1989, 103).

A legdrasztikusabban az orvosi szaklapok igyekeznek csökkenteni előfordulásukat, és már arra is van példa, hogy rangos szaklap főszerkesztője (*Clinical Trials*) hirdetett meg ’zéró toleranciát’ a betűszókkal szemben (Begg 2017, 562).

Mivel a szakirodalom csak a szaklapok tanulmányainak címeiben és kivonataiban megjelenő rövidítéseket és betűszókat vizsgálta, jelen tanulmány az audiovizuális médiában található betűszókat vizsgálja, melyhez először pontosan meg kell határoznunk, mit értünk *betűszó* alatt.

2. Betűszók

A szóalkotási módok közé sorolható minden szórövidülés. A magyar szakirodalom megkülönböztet (*szó*)*rövidülést* és *rövidítést* is. A szórövidülés során „optimális mennyiségű részletet veszünk el a szóból” (Lengyel 2000, 339), de a művelet gyakorlatilag „csonkítja a szót” (Laczkó–Mártonfi 2004, 359); a lerövidített új szó stilárisan is különbözik az eredetitől, és kicsinyítő képző is kerülhet a végére, mert a szórövidülés a „hétköznapi” és a „beszélt nyelvre” jellemző (Laczkó–Mártonfi 2004, 359). Hasonló megállapítást tesz Bandur (2003, 13–14) és Ludányi (2019, 38) is, illetve Lengyel szerint „vulgáris köznyelvben, főleg az ifjúság beszédében él” (2000, 339).

A *magyar helyesírás szabályai* (a továbbiakban AkH.) nem tárgyalja a szórövidülést, csak a *rövidítést*, amely „leginkább” az írott nyelvre jellemző, de kiejtéskor a teljes alakot ejtjük (*Dr. > doktor*, vö. AkH. 2015, 125). Kérdéses viszont, hogy mennyire különül el a két terminus egymástól, hiszen további szerzők meghatározásai és példái eltérőek a fentiekől (pl. Deme 1950, 429; Bandur 2003, 14; Bősze 2006, 30; Dróth 2008, 25).

Az AkH. a továbbiakban megemlíti a *mozaikszókat*, és felosztja *betűszókra* és *szóösszevonásokra*. A *mozaikszó* több szó „többszörösre” kezdő elemeinek felhasználásával (egy vagy több betű) keletkezett szó. A nyelvi kreativitásnak köszönhetően többféle rövidítő megoldás is létezik, melyek közül az egyik az, hogy

minden eredeti szó kezdőbetűjét felhasználva új szót hozunk létre (*betűszó*), illetve ha több mint egy betűt hasznosítunk újra, akkor az *szóösszevonás* (vö. Deme 1955, 397; Fercsik 2001, 24; Laczkó–Mártonfi 2004, 390; AkH. 2015, 130).

A betűszók több szempont szerint különülnek el a rövidítésektől: „többszavas név elemeinek kezdőbetűiből alakultak” (AkH. 2015, 130), ezért a létrejött terminus „nem rövidítés, hanem szó” (Deme 1955, 401); továbbá, a kezdőbetűket összeolvassuk, vagyis „magát a betűkből keletkezett szót, nem pedig a rövidítés eredetijét” ejtjük ki (Deme 1955, 399).

Ami a betűszók írásképét illeti, szembeötlő a csupa nagybetűs írásmód,¹ hiszen elsősorban *tulajdonnévi betűszókra* fókuszálunk (intézmények, társaságok, márkanévek, földrajzi nevek), melyeknek minden egyes nagybetűs szava a kezdőbetűjével járul hozzá az új szóhoz (Deme 1955, 397–398; Bösze 2006, 30; Dróth 2008, 25; Krifaton 2008, 40). A másik feltűnő elem pedig az, hogy elvileg „pont nélkül” használatosak (Mancuso 1987, 124; Dróth 2008, 25; Vintilă-Rădulescu 2009, 35; CE 2014, 19; AkH. 2015, 131; Dannewitz Linder 2016, 253; Cintas–Remael 2020, 137; Thomas 2021, 467). Természetesen vannak kivételek is:

- az összetett szavak esetében kisbetűs szóból nagy kezdőbetű lesz (*MÁV* > *Magyar Államvasutak*, Laczkó–Mártonfi 2004, 390);
- a kétjegyű mássalhangzók esetében szintén nagybetű lesz a második mássalhangzó is (*ENSZ* > *Egyesült Nemzetek Szervezete*, Fercsik 2001, 25; Laczkó–Mártonfi 2004, 391; Dróth 2008, 25);
- eredetileg kisbetűs szavak kezdőbetűje nagyra vált (*OKJ* > *Országos képzési jegyzék*);
- a kötőszó, a névelő vagy az idegen nyelvekben „a prepozíció a betűszóból mindig kimarad” (Laczkó–Mártonfi 2004, 394), melyre ugyanazon szerzők tudnak kivételt is említeni (*NANE* > *Nők a Nőkért Együtt az Erőszak Ellen Egyesület*).

A betűszók ejtése „többféle lehet” (Laczkó–Mártonfi 2004, 391; Dróth 2008, 25; AkH. 2015, 131), ezért – főként a nemzetközi szakirodalom – megkülönböztet *akronímiákat* (acronyms, vö. Dróth 2008, 25; Imre 2022b, 380) és *inicializmusokat* (initialisms vagy akár alphabetisms) is. Az akronímiák ejtése szóhoz hasonló (*SZIN* > *Szegedi Ifjúsági Napok*, vö. Bicsérdy 2012, 443), hiszen a meglévő magánhangzó(k) elősegíti(k) ezt. Az inicializmusok pedig csak betűzve ejthetők a mássalhangzó-torlódásnak tulajdoníthatóan (*MFT* > *Magyar Festők Társasága*,

¹ Kisebbszámú *köznévi betűszók* is vannak (Fercsik 2001, 25; Laczkó–Mártonfi 2004, 390; Dróth 2008, 25), de kisbetűs írásmódjuk miatt jelen tanulmányban nem foglalkozunk velük.

vö. Bicsérdy 2012, 301).² Létezik vegyes ejtés is (részben betűző, részben szóként, pl. *GYSEV* > *Győr-Sopron-Ebenfurti Vasút*). A magyar szakirodalom javasolja a magyaros kiejtést az idegen betűszók esetében, de a meggyökeresedett kiejtési forma domináns lehet, mint például az *FBI* [efbiáj]³ vagy a *CIA* [szíájé] esetében.

A betűszók esetében fontos a minimális és maximális karakterek száma is. Ismeretes, hogy egyetlen pont nélküli nagybetű fizikai vagy kémiai rövidítés, de tény, hogy az angol szakirodalom tárgyalja az egy betűből állók birtokos szerkezetét is (Ribes et al. 2010, 271), így két egybeírt nagybetű már mindenképpen betűszónak számít. A betűszók zöme hárombetűs, ami a gyakorlatban is beigazolódott (50% fölötti arány, Imre 2022b, 65), míg a felső határt kilenc vagy tíz karakterben szabják meg a nemzetközi szakirodalomban (Zahariev 2004, 371; Izura–Playfoot 2012, 862; Caon 2016, 12). Érdekes módon, a betűszókereső algoritmusok nem tartalmazzák a kétbetűs betűszókat (Taghva–Gilbreth 1999, 192; Yeates 1999, 117; Izura–Playfoot 2012, 870), arra hivatkozva, hogy nagy a találati hibaszázalék, míg a felső határ kilenc betűnél nem több. A magyar szakirodalomban Ludányi utal arra, hogy egy hasonló keresésben a felső határ hat betű volt (Ludányi 2019, 42–43). A továbbiakban bemutatjuk a saját célra kifejlesztett betűszókereső algoritmust.

3. Betűszókereső algoritmus

Az eddigiekben láthattuk, hogy a *betűszó prototipikus meghatározása* lényegében egy minimum két egymás után következő nagybetűből áll, melyek között nincs se pont, se leütés, illetve maximálisan tíz karakter. Ettől némileg eltér egy másik meghatározás, mely szerint csak az számít betűszónak, amelyben az összkarakterek legalább fele nagybetűs (Barnett–Doubleday 2020, 1), viszont így is marad olyan betűszónak tekinthető rövidítés, amelyet nem talál meg az algoritmus: ha nem tartalmaz két egymás után következő nagybetűt (pl. a katonai példák: *CoS* > *Chief of Staff*, *AoR* > *Area of responsibility*, vö. Panajotu 2010, 163).

A betűszók gyakori előfordulása utalhat arra, hogy szakszövegről van szó, amely tematikáját jól ismeri a kereső személy, és Fábrián kitűnően összegzi a betűszók lényegét: „[á]ltalában azokat a szavakat és kifejezéseket szoktuk rövidíteni, amelyek gyakran fordulnak elő”, melyek esetében „egy vagy két jellemző betűből az egész jelentés felelevenedik az olvasó tudatában” (Fábrián 1950, 273).⁴

² Léteznek átmenetek is, például kiejtés alapján rövidítésből betűszó lesz (vö. Laczkó–Mártonfi 2004, 365; Cs. Nagy 2007, 121; Ludányi 2019, 39), melyekre szintén nem térünk ki.

³ Itt tulajdonképpen már utalunk a kiejtésre a megfelelő névelővel is.

⁴ Fábrián itt természetesen a betűszókra gondolhatott (saját példái: *MTK*, *OMGE*), hisz még nem értesülhetett az új terminusról, melyet Kardeván Károly (1878–1962) honosított meg (Péter 2003, 126).

Az algoritmus tartalmazhatja azt is, hogy hagyja figyelmen kívül a nagybetűk közötti leütést vagy pontokat (pl. *DC, D C, D.C., D. C.*, vö. HaCohen-Kerner et al. 2004, 59), és tipikusan kezelni kell a nem alfabetikus karaktereket. Bár az akronímiák betű-egymásutániságát nem törheti meg semmi egyéb jel (Taghva–Gilbreth 1999, 197), mégis vannak számjegyek és egyéb jelek, mint például a kötőjel (-), a perjel (/), az „és” jel (&), a kettős kereszt (#) és a hiányjel (’), melyek alkotóelemei lehetnek a magyar és idegen eredetű inicializmusoknak (Mattiello 2013, 92–93; Kuzmina et al. 2015, 551). Amennyiben nem kódoljuk be ezek keresését, az algoritmusnak kell legyen olyan opciója, mely ezeket a jeleket külön is tudja keresni.

Bár az akronímia és inicializmus a kiejtés alapján különül el, írott szövegben a kiejtés lényegtelen, ezért ezt nem szükséges az algoritmusba foglalni.

A találatok maximálása érdekében egyes tanulmányok a töltelékszavak (névelők, előjárósók, kötőszók, speciális helyzetekben tulajdonnevek monogramja) kizárását javasolják (vö. *stop words*, Taghva–Gilbreth 1999, 192; Jacobs et al. 2018, 520), illetve lehetnek olyan csupa nagybetűs szavak is, melyek szintén kihagyásos listára kerülhetnek (címkék, feliratok: *EXIT, TÁBLÁZAT* stb.).

Mivel a saját célra kifejlesztett algoritmussal filmfeliratokat és online újságcikkeket szándékozunk vizsgálni, az algoritmus képes kell legyen kezelni a megfelelő formátumú dokumentumokat: filmfeliratok esetében az .srt kiterjesztésű szöveges dokumentum a leggyakoribb, illetve az online sajtóhírek esetében a kijelölt szövegrészt .txt formátumban érdemes vizsgálni, amely csak a szöveget másolja.⁵

4. A Kijelölt túlélő betűszói

Míg a tudományos folyóiratokban közölt betűszók egy viszonylag szűk rétegnek szólnak, a napisajtóban és szórakoztatóiparban megjelenő betűszók széles tömegekhez szól(hat)nak.

A globalizáció következtében – a megnövekedett közegészségügyi aggodalomnak köszönhetően⁶ – a leglátványosabb az orvosi betűszók terjedése volt, de a világpolitika és világgazdaság is sok betűszót tesz népszerűvé vagy közismertté. Ezek napi szinten jelen lehetnek a nyomtatott és online sajtóban, így ismeretük szinte kötelezővé válik az átlagpolgár számára is. Természetesen nem csupán a sajtóban találkozunk velük egyre gyakrabban, hanem a szórakoztatóipar termékeiben is (filmek, videójátékok, dalszövegek stb.).

⁵ Az algoritmust Makkai Nándor programozó készítette és Makkai (Zajzon) Krisztina segítette a tesztelésben, optimalizálásban, melyet ezúton is köszönök.

⁶ 2021-re a tudományos közleményekben a *COVID* a világ leghíresebb betűszója lett (Barnett–Doubleday 2021, 6129).

Évtizedekkel ezelőtt a *Dallas* talán a legnépszerűbb televíziós sorozatnak számított (1978–1991, Magyarországon 1990-től); ennek első évadjában (öt rész, egyenként nagyjából 47 perc) csupán négy betűszót talált az algoritmus, amely legalább két egymás után következő nagybetűből áll (ponttal elválasztva vagy nem): *J. R.* (John Ross), mely 140-szer fordul elő, és értelemszerűen nem kellett fordítani; az *OK 73* alkalommal bukkan fel,⁷ a *TV* háromszor jelenik meg, illetve a *P.R.*, amely egyszer szerepel (a szinkronváltozatban *propaganda* lett belőle).

A *Kijelölt túlélő* (*Designated Survivor*, 2016–2019)⁸ négy évtizeddel később már jóval több betűszót tartalmaz, melynek szintén az első évadját vizsgáltuk, és 128 egyéni betűszóra utaló terminust találtunk az algoritmus segítségével. Ezek mindenikét megvizsgáltuk (összes előfordulásukkal együtt, amely 536 találatot eredményezett). A *Netflix*en érhető el a magyar felirata, melyet Pál Tamás fordított.

Érdeemes megemlíteni, hogy a felirat készítése során több szó is csupa nagybetűs formában jelenik meg (épületnevek, címkék, képernyőn, telefonon olvasható szöveg, telefonbeszélgetés, háttérzajok stb.), ezért az algoritmus tartalmaz egy mellőzési listát, amely tetszőlegesen hozzáadható/törölhető elemekből áll. A *Kijelölt túlélő* esetében több ilyen szót és szerkezetet figyelmen kívül kellett hagyni, mint például COLUMBIA KERÜLET, AFRIKAI ÜGYEK IRODÁJA, AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK TENGERÉSZETE, PAX AMERICANA, ATLANTI-ÓCEÁN, J. EDGAR HOOVER ÉPÜLETE, GOLDEN GATE HÍD stb. Ezek kihagyása után (a magyar változatban 98 találat volt, mely csupa nagybetűs szót vagy szerkezetet tartalmazott)⁹ már sokkal pontosabb betűszótálatokat adott az algoritmus.

Az eredeti angol felirat és a magyar változat összevetése során több fordítási stratégiát is megfigyelhetünk a betűszókkal kapcsolatban.

4.1. Betűszók teljes vagy részleges kölcsönzése

A globalizáció következtében bizonyos betűszók világszerte közismertté váltak, melyekkel gyakran találkozhatunk mind a napisajtóban, mind pedig az audiovizuális termékekben.

⁷ A Merriam-Webster szerint az *OK* lényegében betűszó (> a helytelenül írt *oll correct* betűszava, vö. Acronym Definition & Meaning – Merriam-Webster, 2023. márc. 21.). Bár ennél bonyolultabb magyarázat is létezik (Bryson 1998, 102–103).

⁸ <https://www.imdb.com/title/tt5296406/> (2023. márc. 26.)

⁹ A feliratok forrásnyelvi változatai általában kevesebb csupa nagybetűs találatot eredményeznek, hiszen a videójelenetben megjelenő feliratok, címkék, épületeken látható feliratok rendszerint nem jelennek meg még egyszer a feliratban.

Ezek jelentése – bár legtöbbjük (amerikai) angol eredetű – annyira egyértelmű, hogy a fordító teljes kölcsönzéssel átemeli őket a magyar feliratba: *CT* (> *komputertomográfia, számítógépes tomográfia*, orvosi szakterminus), *CNN* (> *Cable News Network*, amerikai hírcsatorna, amely a jelmondatuk szerint a hírek világvezetője)¹⁰, *USA* (> *United States of America*), *KFC* (> *Kentucky Fried Chicken*)¹¹, *NATO* (> *North Atlantic Treaty Organization*), melyek esetében a betűszós változat előfordulása már meghaladja a teljes változatok alkalmazását (Cannon 1989, 103). Természetesen idetartozik a *CIA* és az *FBI* is. Bár mindkettőnek van magyar megfelelője (*Központi Hírszerző Ügynökség*, illetve *Szövetségi Nyomozó Iroda*), filmfeliratban igencsak körülményes lenne a teljes változatokat használni, hiszen a soronkénti karakterek száma korlátozott, a magyarított változatok lehetséges betűszói pedig nem lennének felismerhetőek a célközönség számára (**KHÜ*, **SZNYI*).

Egy további csoportba olyan betűszókat soroltunk, melyek jelentése a szövegkörnyezetből kikövetkeztethető, holott önmagukban aligha közérthetők. Teljes kölcsönzésük mégis indokolt, hiszen a megfelelő szövegkörnyezetben érthetőkké válnak.

Példaanyagunkban a repülőtársaságok rövidítései ilyenek, mint például a *TWA* (> *Trans World Airlines*), amely elég gyakran bukkan fel filmfeliratokban, annak ellenére, hogy a légitársaság az ezredforduló táján megszűnt (2001-ben). Dokumentumok rövidítései is utalhatnak betűszóra, mint például az *AB-33*, hiszen kormányzati szervek esetében ez lehet az *Annual Budget* (éves költségvetés) rövidítése is. Mivel a célközönséget a történet szála érdekli, a fordító teljes kölcsönzéssel beépíti a magyar feliratba ezeket a betűszókat.

Külön csoportot képviselnek az explicitációs betoldással kíségetett betűszók, melyek kevésbé ismertek, ezért a fordító arra kényszerül, hogy közérthetőbbé tegye őket. Egy konkrét példánk a *HGH*, amely az angol feliratban kétszer jelenik meg: a *HGH* egyszer táskában, egyszer pedig bőröndben van, melyet a vámosok, illetve a vámhatóság megtalál, és a párbeszédéből kiderül, hogy teljesítménynövelő szer, melyet az atléták használnak. Az egyik magyar fordításnál viszont a kölcsönzött betűszó a *drog* szóval egészül ki (...*a vámosok 20 fiola HGH drogot találtak*).

Bár nem teljesen közérthető kategóriába tartoznak, bizonyos betűszókat szintén csak teljes kölcsönzéssel használunk. Ezek egy része a globális hatású pénzügyi intézetekhez tartozik, mint például a világhíres tőzsdékkal kapcsolatos betűszók: *DOW* (amely tulajdonképpen *pars pro toto* rövidülés, teljes neve

¹⁰ Angol eredetiben: *This is CNN. The Worldwide Leader in News.*

¹¹ Bár 1991-től hivatalosan már csak a betűszós változat létezik (a *Fried* egészségtelen jelentése miatt a tulajdonosok felszámolták a teljes változatot), a felhasználók továbbra is használják a teljes nevet is (<https://hu.wikipedia.org/wiki/KFC>, 2023. márc. 26.).

Dow Jones Industrial Average), *NASDAQ* (> *National Association of Securities Dealers Automated Quotations*). A *NASDAQ* kétszer fordul elő az eredeti variánsban, míg a magyar változat teljes kölcsönzéssel átemeli, ám egyszer sajnos helyesírási hibával (**NADSAQ*), ami komoly csorbát ejt a felirat professzionizmusán. Ezen betűszókat világszerte ismerik, követik, és az általános kultúra része, hogy a betűszó lényegét ismerjük. Ugyanakkor az is látható, hogy annyira erős a nyelvi rövidítési tendencia, hogy akár rövidített változat is kaphat betűszós írásképet (*DOW*).

Egy további csoportba tartoznak azok a politikai/katonai betűszók, melyek annyira gyakoriak, hogy szinte soha nem fordítják, hanem teljes kölcsönzéssel átemelik őket a célnyelvbe, építve az átlagos fogyasztó háttérismeretére: *DEA* (> *Drug Enforcement Administration*, magyarul *Kábítószer-ellenes Hivatal*), *NSA* (> *National Security Agency*, magyarul *Nemzetbiztonsági Ügynökség*). Katonai filmekből viszonylag jól ismert a *SEAL* (> *United States Navy Sea, Air, and Land Teams*)¹² és a *SWAT* (> *special weapons and tactics*, eredetileg *special weapons assault team*, amely magyarul *amerikai Speciális Fegyverek és Taktikák* lehetne).¹³ A magyarra fordított filmfeliratokban viszont mindig az eredeti betűszók szerepelnek, feltételezve, hogy a nézők tudják: amerikai katonai bevetéseken vesznek részt, amely a történetsházhoz elegendő. Ha nem is tudja a célközönség a pontos feloldásukat, ez nem nehezíti a megértést, hiszen gyakran az *FBI* és/vagy *CIA* betűszókkal szerepelnek, illetve a szövegkörnyezet is segít. Mind a négy betűszóhoz társítható az *ügynök* (*agent*) szó, amely többnyire elég egy közvetett megértéshez.

Az amerikai biztonsági intézkedések során találkozhatunk további betűszókkal is, de ezek megértése már jóval nehezebb lehet, és itt a teljes kölcsönzés nem célravezető. Ilyen példánk lehet a *DEFCON* (> *defense readiness condition*)¹⁴, melynek írásképe betűszó, de tulajdonképpen szóösszevonással keletkezett szó, amely a rövidítés egyik fajtája. A *DEFCON*-ról viszont tudni kell, hogy az amerikai elnök és a védelmi miniszter hatókörébe tartozik, öt fokozata van, és ebből a második fokozat a nukleáris háború közvetlen kitörése előtti állapot, egy szinttel van a maximális készültség alatt. *DEFCON 2* szint utoljára a kubai rakétaválság idején volt (1962). Ezért a *DEFCON 2* fordítása aligha mondható közérthetőnek az alábbi esetben:

we are going to DEFCON 2. (Designated Survivor, 1.01)
DEFCON 2-es szintre lépünk (Kijelölt túlélő, 1.01, ford. Pál Tamás)

¹² United States Navy SEALs – Wikipédia (2023. márc. 26.)

¹³ SWAT – Wikipédia (2023. márc. 26.)

¹⁴ DEFCON – Wikipédia (2023. márc. 26.)

Ehhez hasonló a *CTOC* (> *Corps Tactical Operations Center*) használata. Elképzelhető, hogy az amerikaiak vagy angolok többsége ismeri a betűszó felol-dását, illetve a betűszó jelentését, de a teljes átvétel nem közérthető a magyar változatban, pedig háromszor is előfordul:

...a *CTOC*-ból irányítjuk a keresést...

Ne! Dolgozzon össze a CTOC a Fehér Ház parancsnokságával!

Uram, a CTOC tökéletesen képes az ilyen műveletek levezénylésére.

(Kijelölt túlélő, 1.11, 00:18:10–00:18:15, ford. Pál Tamás)

A részletből csupán annyi derül ki, hogy valamilyen keresésre szakoso-dott irányítóközpont; a *Taktikai Központ* talán jobban kifejezte volna a betűszó lényegét, még ha több karakterből is áll, legalább az első előfordulásnál, melyet a további két alkalommal *Központ*-ra lehetett volna rövidíteni. Annál is inkább, mert egy további betűszónál hasonló megoldást találunk: a *DHS* (> *United States Department of Homeland Security*) betűszó kilencszer fordul elő a sorozatban:

1	1.05	<i>Agent Wells, I've got everyone calling: NSA, DHS.</i>	<i>Wells ügynök, mindenki engem hív: NSA, DHS.</i>
2	1.08	<i>And DHS has no idea of a motive?</i>	<i>Tudjuk, mi az indíték?</i>
3	1.08	<i>I've got every DHS agency working on this.</i>	<i>Mindenki az ügyön dolgozik.</i>
4	1.08	<i>Sir, there is still a chance the FBI and DHS can give the all-clear before the elections.</i>	<i>Előfordulhat, hogy még a választások előtt meg tudjuk oldani a helyzetet.</i>
5	1.06	<i>As we discussed, they are all registered with DHS.</i>	<i>Megbeszéltük, hogy átvilágították őket.</i>
6	1.06	<i>Not one of those passengers has been flagged by DHS.</i>	<i>A Nemzetbiztonsági hivatal szerint egyikőjük sem veszélyes.</i>
7	1.08	<i>Contact the FBI, CDC, and DHS.</i>	<i>Hívja fel az FBI-t, a Járványügyet és a Nemzetbiztonságot.</i>
8	1.08	<i>Also, got a heads-up from DHS.</i>	<i>Jelentkezett a Nemzetbiztonság is.</i>
9	1.16	<i>We've alerted DHS to a credible threat.</i>	<i>Értesítettük a Belbiztonsági Minisztériumot!</i>

1. táblázat. *DHS* fordítása

Látható, hogy a magyar változatban az első előfordulásnál teljes kölcsönzés lett (*DHS*, amely teljesen érthetetlen), négy alkalommal pedig kreatív megoldást alkalmazva kimaradt a fordítása (fejedelmi többes szám használata, általánosítás, szenvedő szerkezet). Háromszor viszont a *Nemzetbiztonsági Hivatal* lehetne

(az első előfordulás helyesírási hibát tartalmaz, míg a további kettő a nem teljes változatot). Az utolsó előfordulás viszont roppant zavaróvá válik, hiszen nyolc résszel később a *DHS* magyarul *Belbiztonsági Minisztérium* lesz, holott ugyanaz a fordító! Bár mind a *nemzetbiztonság*, mind a *belbiztonság* a Honvédelmi Minisztériumhoz tartozik és Magyarország belbiztonsági szolgálatát a *Nemzeti Védelmi Szolgálat* látja el,¹⁵ mindenképpen ajánlatos lenne ugyanazon betűszót következetesen használni.

A következő csoportot a részlegesen kölcsönözhető betűszók képezik, hiszen – szerencsés esetben – van egyenértékű magyar megfelelő. A leggyakoribb példa a *DNA* (> *deoxyribonucleic acid*), mely magyarul *DNS* (> *dezoxiribonukleinsav*). Mindhárom esetben a megfelelő variáns szerepel magyarul.

Univerzális betűszónak számít az Amerikai Egyesült Államok angol megfelelőjének a rövidítése (*USA* > *United States of America*),¹⁶ amelyet indokolt lehetne teljes kölcsönzéssel átvenni, csak hogy az angol betűszónak változatai is vannak: *U.S.A.*, *U.S.*, *US*, melyek bizonyos összetételek (*kormány*, *ügynök*, *elnök*, *katonna* stb.) előtagjaként *amerikai* jelzővé alakulnak. Bár nem helyes az *amerikai* kizárólagos használata az *amerikai egyesült államokbeli* rövidített változatára, és főként dél-amerikai/latin-amerikai államok tiltakoztak a jelző kisajátítása ellen, mégis meggyökeresedett. Az angol betűszavak négy változata 31 alkalommal szerepel az eredetiben (*U.S.* 20, *U.S.A.* 1, *US* 8, *USA* 2), melyekre az alábbi magyar alternatívák születtek:

1	1.01	<i>We need to alert every one of our embassies to convey to each host nation that the U.S. is on a war footing and now is not the time to test us.</i>	<i>Riasszák az összes nagykövetséget, hogy minden fogadó állammal közöljék, hogy az USA hadiállapotot hirdet és eszükbe se jusson próbára tenni minket.</i>
2	1.06	<i>I believe we can get answers more quickly if you were willing to consider removing him from U.S. soil to a black site for enhanced interrogation.</i>	<i>Gyorsabban is szerezhetünk válaszokat, ha az Egyesült Államok területéről egy titkos létesítménybe visszük őt továbbfejlesztett vallatás céljából.</i>
3	1.06	<i>You'd find very few U.S. citizens who could pass that kind of scrutiny.</i>	<i>Az amerikai állampolgárok nagy része megbukna egy ilyen ellenőrzésen.</i>

2. táblázat. U.S.

¹⁵ Elhárítás – Wikipédia (wikipedia.org) (2023. márc. 26.)

¹⁶ Korábban jeleztük, hogy a prepozíció (ebben az esetben of) rövidítésének kimaradása gyakran előfordul.

Természetesen kihagyás is lehetséges, melyekre a következő példákat találjuk:

1	1.02	<i>You're telling me that the people who blew up our U.S. Capitol in one shot, didn't test the triggers, the wiring?</i>	<i>Szerinted azok, akik simán felrobantották a Kapitóliumot, nem próbálták ki az élesítő szerkezetet és a vezetékeket?</i>
2	1.17	<i>I was told by f-friends of yours that he was in contact with Al-Sakar, the group that blew up the U.S. Capitol.</i>	<i>Úgy tudom, hogy kapcsolatban állt az Al-Sakarral, a csoporttal, aki felrobbantotta a Kapitóliumot.</i>
3	1.05	<i>They built a bomb shelter... inside the US Capitol.</i>	<i>Bunkert építettek a Kapitólium belsejébe.</i>
4	1.09	<i>Remember when I told you the press was gonna want answers on who killed the most-wanted terrorist in U.S. history?</i>	<i>Emlékszel, amikor mondtam, hogy a sajtó kíváncsi, hogy ki ölte meg a legkeresettebb terroristát?</i>
5	1.12	<i>Because you're a former U.S. attorney.</i>	<i>Mert korábban ügyészként dolgoztál.</i>
6	1.18	<i>But the House... they were all elected, and they're young. Youngest House in U.S. history.</i>	<i>A képviselőket viszont úgy választották meg. Ők fiatalok. Még sose volt ilyen fiatal.</i>
7	1.01	<i>...why are we hard-charging a US aircraft carrier anywhere?</i>	<i>...de miért küldtük el a légi járművet bárhova is?</i>
8	1.05	<i>According to a Pentagon source, US diplomatic stations in Algiers have evacuated non-essentials.</i>	<i>Pentagoni forrás szerint evakuálták az algériai diplomatikai állomások személyzetének nagy részét.</i>
9	1.20	<i>Special Agent Foerstel, this is Chief Petty Officer Lucy Fernandez, US Coast Guard, Indian River, Delaware.</i>	<i>Foerstel ügynök, én Lucy Fernandez törzsszázlós vagyok, a parti őrségtől, a Delaware-i Indian Riverből.</i>
10	1.20	<i>Then France proposes tabling any discussion of the US initiative until the president can say more and does.</i>	<i>Akkor Franciaország kérelmezi a javaslat elnapolását, amíg az elnök úrnak módjában nem áll több információt megosztani velünk!</i>
11	1.20	<i>It's the readout we drafted for the afternoon session, minus the US initiative.</i>	<i>Elkészítettem a délutáni ülés kivonatát, a javaslat nélkül.</i>

3. táblázat. US kihagyása fordításban

A 31 esetből 11 alkalommal tapasztalhatunk kihagyást: a *U.S. Capitol* mindhárom esetben *Kapitólium* lesz a magyar változatban, tehát az implicitációval jelzi a fordító, hogy az általános/amerikai kultúra része a jellegzetes épület ismerete, amelyben ülésezik az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusa. Az már más kérdés, hogy mennyire volt helyes ezt magyarítani, hiszen egyéb forrásokban *Capitolium* szerepel.¹⁷ A további kihagyások nyilvánvalóan a kontextus segítségével értelmezhetők, hiszen a fordító nyelvi gazdaságosságra törekedett. További hibának tekinthető a 8. példa fordítása, hiszen a **diplomatikai állomás* egy kitalált kifejezés. Találébb lett volna rákeresni és kideríteni, hogy Algériában van amerikai nagykövetség.

A *USS* (> *United States Ship*) betűszó az amerikai hajó rövidítése, de tulajdonképpen *csatahajóra* kell gondolni, hiszen csak az Egyesült Államok Haditengerészetének kötelékébe tartozó hajókra utalnak így (más amerikai hajó pl. *USNS* előtagot kap). A magyar fordításban megmarad az eredeti betűszó mindhárom alkalommal (*USS Eisenhower 2*, *USS Lexington 1*), mert a kontextus egyértelmű:

1	1.01	<i>and the USS Eisenhower is currently hard charging towards the Fifth Fleet stationed in the Persian Gulf.</i>	<i>és a USS Eisenhower a Perzsa-öbölben állomásozó Ötödik flotta irányába halad</i>
2	1.04	<i>On your order, F-18s can be deployed from the USS Eisenhower.</i>	<i>A parancsára F-18-asokat indíthatunk a USS Eisenhowererről.</i>
3	1.05	<i>Naval search and rescue chopper, full squadron of Marines standing by on the USS Lexington.</i>	<i>A haditengerészet kutató- és mentőosztaga és a tengerészek a USS Lexingtonon várakoznak.</i>

4. táblázat. **USS**

A szövegkörnyezet gyakran segít a betűszók megfejtésében, melyre a legegyszerűbb példa az, amikor elhangzik mind a teljes változat, mind pedig a betűszó, így további esetekben elég lesz a betűszó:

1	1.02	<i>Prelim analysis from TEDAC indicates that the explosive residue found on the debris is called cyclonite, also known as RDX.</i>	<i>Az előzetes vizsgálatok ciklonit, más néven RDX, jelenlétét mutatták ki.</i>
2	1.02	<i>And Al-Sakar has access to RDX?</i>	<i>Az Al-Sakar hozzáférhetett RDX-hez?</i>

5. táblázat. **RDX**

¹⁷ Például itt: Az Amerikai Egyesült Államok Capitoliumának ostroma – Wikipédia (wikipedia.org) (2023. márc. 26.)

Ugyanakkor több betűszó teljes átvétele fölöslegesnek tűnhet, ha jelentésük homályban marad; ilyenkor az egyetlen előny az marad, hogy nem duzzasztjuk a karakterek számát a feliratban. Sajnos több ilyen betűszó is belekerült a magyar feliratba, melyek explicitációval feloldhatók lettek volna, hiszen a felirat lényege, hogy segítse a megértést. Az ATF (> *Alcohol, Tobacco and Firearms*) három részben összesen négy alkalommal fordul elő, és magyarul valóban hosszú lett volna (*Alkohol- és Dohánytermékek, illetve Lőfegyverek Forgalmával Foglalkozó Iroda*), így a nézőnek csupán az marad, hogy ha szeretné megtudni a betűszó feloldását, rákeres az interneten.¹⁸ Így teljesen érthető lesz a negyedik előfordulásnál, hogy miként áll jogában az ATF-nek letartóztatni valakit fegyverbirtoklásért (1.18. rész).

További kölcsönzött betűszók, melyek megértéséhez más forrásokhoz kell fordulni: ATL (> *Attempt to Locate*, magyarul *lokalizálás/bemérés*), DMV (> *Department of Motor Vehicles*, magyarul *gépkocsi-nyilvántartás*), HAZMAT (veszélyes anyagok),¹⁹ IAFIS adatbázis (> *Integrated Automated Fingerprint Identification System*, az FBI ujjlenyomat-adatbázisa),²⁰ MDMA (> *Methylenedioxyamphetamine/Ecstasy*, drogfajta), NORCOM (> *Northern Command*, az amerikai Védelmi Minisztériumhoz tartozó katonai egység, az első védelmi vonal idegen támadás esetén), NSC (> *National Security Council*, Nemzetbiztonsági Tanács), ORCON besorolás (titkosítási szint),²¹ PRISM (radarfajta), RGB (Észak-Korea titkosügynöksége),²² SIOC tisztviselő (> *Strategic Information and Operations Center*, Stratégiai Információs és Műveleti Központ), TIDE adatbázis (> *Tactical International Data Exchange*, taktikai adatcsere), TS/SCI engedély (> *Top Secret/Sensitive Compartmented Information*, szigorúan bizalmas információhoz való hozzáférési engedély) stb. Ezek megértése a történet követése során nem mindig szükséges a megfelelő szövegkörnyezet meglétében, főként, ha ritkán fordulnak elő. Teljesen más a helyzet viszont abban az esetben, amikor a betűszó jelentése fontos a történet megértésében.

4.2. Betűszók feloldása fordításkor

Bár feliratfordításkor mindenképpen veszteséges betűszót nem betűszóval megfélemlíteni, hiszen kevesebb karakterből több lesz, esetenként ez elkerülhe-

¹⁸ [https://hu.wikipedia.org/wiki/ATF_\(rend%C5%91ri_szerv\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/ATF_(rend%C5%91ri_szerv)) (2023. márc. 26.)

¹⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Dangerous_goods (2023. márc. 26.)

²⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Integrated_Automated_Fingerprint_Identification_System (2023. márc. 26.)

²¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Classified_information_in_the_United_States#Handling_caveats (2023. márc. 26.)

²² https://en.wikipedia.org/wiki/Reconnaissance_General_Bureau (2023. márc. 26.)

tetlen. Jó példa erre a HUD (> *United States Department of Housing and Urban Development*), amely megértése fontos a cselekmény során. Az angol eredetiben 10-szer fordul elő, míg a magyar változatban először teljes kölcsönzést tapasztalhatunk, a további 9 alkalommal a feloldott változatban szerepel:

1	1.02	<i>Kirkman is an unelected, untested HUD secretary</i>	<i>Kirkman egy nem megválasztott, ki nem próbált lakásügyi miniszter</i>
2	1.02	<i>My code name when I was Secretary of HUD, what was it?</i>	Lakásügyi miniszterként mi volt a kódnevem?
3	1.04	<i>Look, Emily, this isn't HUD anymore.</i>	Nézd, Emily, ez már nem a Lakásügy .
4	1.06	<i>So, if you're not impulsive, can you explain why you overhauled the Department of Housing and Urban Development within weeks of your appointment as HUD Secretary?</i>	<i>Ha nem lobbanékony, megosztaná velünk, hogy miért alakította át a Lakásügyi és Városfejlesztési Minisztériumot a megválasztását követő pár héten belül?</i>
5	1.06	<i>To be clear, the staffers at HUD were complacent, Cochrane was insubordinate, and Royce seditious.</i>	<i>Tisztázásképpen, a Lakásügy alkalmazottai önelégültek, a tábornok fegyelmezetlen, míg a kormányzó zendülő volt.</i>
6	1.06	<i>So if you weren't good enough to be the HUD Secretary, please, from your heart, can you tell me why you think you should be my president</i>	<i>Megmondaná őszintén, hogy miért hiszi azt, hogy kiérdemelte az elnöki pozíciót, ha még lakásügyi miniszternek is gyenge volt?</i>
7	1.10	<i>Uh, he just... he wanted me to take another look at Bruce Rangell for HUD Secretary.</i>	<i>Semmi komolyat. Bruce Rangell akarja kinevezni lakásügyi miniszternek.</i>
8	1.11	<i>He wants me to come on as HUD secretary.</i>	Lakásügyi miniszterré akar kinevezni.
9	1.11	<i>He didn't want the job at HUD.</i>	<i>Nem akarta a Lakásügyi pozíciót.</i>

6. táblázat. HUD

További példák: IQ (*esze*), FAA (*légi forgalom, légi közlekedés*), D.C./DC (*Washington*), HQ (*Parancsnokság*), ID (*beazonosítani, jelvény, azonosítás*), POTUS (*elnök, Elnök, az Egyesült Államok elnöke* – ebben az esetben az elnök még rövidebb is mint az angol betűszó), VP (*alelnök*), UXO (*fel nem robbant hadianyag*).

Ezekben az esetekben kimutatható, hogy a fordító tudatosan törekedett a betűszók kiiktatására, mintegy gördülékenyebbé téve a történetyszálat.

4.3. Alkalmi betűszók létrehozása

Az alkalmi mozaikszókat már Fábíán is megemlíti (Fábíán 1962, 297). A korábbi részben egyértelmű példák jelezték a betűszó feloldására való törekvést, viszont az is megtörténhet, hogy alkalmi betűszókat hoz létre a fordító, melyek a történetzámba is illeszkednek:

1	1.04	<i>The IAC ... The Islamic American Coalition.</i>	<i>Az IAK ... Iszlám Amerikai Koalíció.</i>
2	1.04	<i>I am here to observe the IAC's protest.</i>	<i>Az IAK tüntetést jöttem megfigyelni.</i>
3	1.05	<i>The estimated battle damage assessment, BDA, indicates that we will level the entire compound and everything within a 50-foot radius, Mr. President.</i>	<i>A becsült csapáskár felmérés, BCSK, alapján az egész tábor és annak 15,2 méteres körzetében minden megsemmisül, Elnök úr.</i>

7. táblázat. Alkalmi betűszók

Az angol IAC magyar megfelelője IAK lesz, hiszen a feloldás is következik: az egyik szereplő felvilágosítja az újdonsült amerikai elnököt a történetekről, míg a másik szereplő – helyesen következtetve arra, hogy az elnök nem ismeri a betűszó jelentését – megmagyarázza, így mikor a betűszó másodszor bukkan fel ugyanazon részben, már nem szükséges a feloldás. A másik alkalmi betűszó már csak „a rend kedvéért” születik meg, hiszen angol feliratban is először a teljes terminus, majd annak betűszós rövidítése jelenik meg, így a magyar változatban is felbukkan a betűszó a magyar terminus kezdőbetűiből.

Annak ellenére, hogy ezek akkurátus munkára vallanak, feltevődik a kérdés, hogy mennyire volt szükséges létrehozni őket. Fábíán már 1950-ben megjegyzi, hogy például az apróhirdetések olvasói „valóságos rövidítés-rejtvényfejtővé” váltak (Fábíán 1950, 274), de arra is figyelmeztet, hogy „[á]ltalában azokat a szavakat és kifejezéseket szoktuk rövidíteni, amelyek gyakran fordulnak elő” (Fábíán 1950, 273). A nemzetközi szakirodalomban pedig azt találjuk, hogy csak olyankor indokolt a betűszó szerepeltetése, ha az legalább háromszor (Soyer 2018, 590), vagy akár ennél többször is (Jacobs et al. 2018, 522) előfordul. Ebből a szempontból egyszeri/kétszeri előfordulások kedvéért nem kellene betűszót alkalmazni a feliratokban sem.

4.4. Teljes alak betűszóval való fordítása

Egy esetben figyeltük meg, hogy teljes angol terminus magyar változata betűszó lesz:

*Tell them **Social Security** checks will keep going out,* (Designated Survivor, 1.02)

*Mondja, hogy a **TB** csekkek repkedni fognak,* (Kijelölt túlélő, ford. Pál Tamás)

Ebben az esetben a feliratozó jó érzékkel csökkentette a magyar karakterek számát a *TB* betűszóval (53 karakter helyett 42, szóközökkel együtt), amely a magyar nézők számára közsímsert (pl. *TB-járulék*, amely az AkH. 289. pontja szerint kötőjellel helyes, holott az online források ezt többnyire mellőzik). Természetesen az ilyen esetek nagyon ritkák, hiszen inkább az jellemző, hogy a forrásnyelvi betűszóknak nincs célnyelvi betűszós megfelelője, emiatt ki kell őket fejteni, amely karaktertöbblettel jár.

5. Betűszók helyesírása

A betűszók tárgyalása során rendszerint helyesírási problémák is felvetődnek. Magyar viszonylatban legalább három probléma megjelent a *Kijelölt túlélő* esetében is.

5.1. Betűszók és pont

Több tanulmány is tárgyalja a betűszók közötti pontokat, és többen is arra a következtetésre jutnak, hogy a pontok nem szükségesek, merthogy a pont a rövidítések esetében jelenik meg (Fercsik 2001, 25; Ribes et al. 2010, 272; Ludányi 2013, 154; CE 2014, 19; Thomas 2021, 467). Panajotu viszont azt állítja, hogy az angol katonai terminusok esetében ez nincs szabályozva, és újabban a ponttal szereplő változatok terjednek (Panajotu 2010, 164). A filmfeliratban jártas szakemberek viszont egy évtizedre rá megint ennek ellenkezőjét állítják (Cintas–Remael 2020, 138).

Mivel az elméletek felsorolása nem tűnik célravezetőnek, érdemes megnézni, mi a helyzet a gyakorlatban. Az általunk vizsgált sorozat első évadjának angol változatában 17 ponttal írt betűszót találtunk (összesen 82 előfordulással), melyek közül kilencnek volt pont nélküli változata is (összesen 50 előfordulással):

	Ponttal	#	Pont nélkül	#	Magyar változat
1	<i>B.P.</i>	2	–	0	<i>vérnyomás</i>
2	<i>B.S.</i>	1	–	0	<i>franc</i>
3	<i>C.E.O.</i>	3	<i>CEO</i>	2	<i>(vezér)igazgató</i>
4	<i>C.T.</i>	1	<i>CT</i>	1	<i>CT</i>

5	<i>D.C.</i>	30	<i>DC</i>	1	<i>D.C., Washington</i>
6	<i>I.D.</i>	3	<i>ID</i>	10	<i>azonosít(ás), jelvény</i>
7	<i>I.V.</i>	2	–	0	<i>infúzió</i>
8	<i>N.V.M.S.</i>	2	<i>NVMS</i>	3	<i>dobozfelirat</i>
9	<i>O.R.</i>	1	–	0	<i>műtő</i>
10	<i>P.A.</i>	2	<i>PA</i>	5	– (<i>hangsbemondó, rádió</i>)
11	<i>P.D.</i>	1	–	0	<i>rendőrség</i>
12	<i>P.M.</i>	2	–	0	<i>P.M. / Peter MacLeish</i>
13	<i>R.P. (real people)</i>	1	–	0	<i>magánszemélyek</i>
14	<i>U.N.</i>	4	<i>UN</i>	4	<i>ENSZ</i>
15	<i>U.S.</i>	20	<i>US</i>	8	<i>USA, Egyesült Államok, amerikai</i>
16	<i>U.S.A.</i>	1	–	0	<i>USA</i>
17	<i>V.P.</i>	6	<i>VP</i>	16	<i>alelnök</i>
	Összesen	82	Összesen	50	

8. táblázat. Ponttal írt betűszók

A példákból látható, hogy az angol feliratban nem egységes a betűszó írásképe, bár például a *D.C.* és a *U.S.* többször szerepel ponttal. Ehhez az is hozzájárulhat, hogy a legnagyobb példányszámú vagy a legmegbízhatóbbnak tartott amerikai napilapokban (pl. *The Washington Post*, *The Wall Street Journal*, *Politico*) a ponttal írt változat szokványos. A magyar feliratban a pont nélküli változat messzemenően dominál, amely logikusnak tűnik, hiszen kevesebb karakterrel kell így számolni. Egyik kivétel a *D.C.*, mert talán többször is ebben a formában látható a videóban, a *P.M.* pedig *Peter MacLeish* monogramja, tehát a magyar írásképp mindenképp egységesebb.

5.2. Betűszók toldalékolása

Magyar viszonylatban a betűszók toldalékolása esetenként megtévesztő lehet. A szabály szerint magyarosan kellene kiolvasni őket; az akronímiák egyszerűbbnek tűnnek, hiszen szóként ejtethők és a hangrend könnyebb (*NATO-ét*). Az inicializmusok esetében viszont már gondok adódhatnak.

Az első probléma a kiejtés maga; mint azt korábban tárgyaltuk, a magyar szakirodalom a magyaros betűző ejtést javasolja, de megjegyzi, hogy az angol betűző ejtés domináns lehet. Az alábbi példák ezt a fajta ingadozást szemléltetik:

<i>FBI-ra/FBI-re</i>	<i>NSA-s/NSA-vel</i>
<i>FBI-jal</i>	<i>USA-val</i>
<i>FBI-tól</i>	<i>PRISM-mel</i>
<i>FBI-os</i>	<i>HUD-ot</i>
<i>FBI-nál</i>	<i>CTOC-ból</i>
<i>FBI-nak</i>	

9. táblázat. **Betűszók toldalékolása**

5.3. Betűszók összetételekben

Az utolsó tárgyalt probléma a betűszók használata a szóösszetételekben. Az összetett szavak helyesírása különösen problémás a magyar nyelvben, és a kötőjeles vagy a kötőjel nélküli változat a betűszókra is kihat:

1	<i>PR fogás</i>	<i>PR-fogás</i>
2	<i>az amerikai ENSZ nagykövettel</i>	<i>Beszélek az ENSZ-nagykövettel</i>

10. táblázat. **Betűszók összetételekben**

Az AkH. 113. és 289. pontja szerint a kötőjeles variáns helyes mindkét esetben, hiszen a „betűszókhöz és a tulajdonnévi szóösszevonásokhoz kötőjellel fűzzük az utótagot (esetleg előtagot)”.

6. Következtetések

A *Kijelölt túlélő* első évadjának angol verziója 128 egyéni betűszót tartalmaz, melyek összesen 536-szor fordulnak elő, míg a magyar változat 70 egyéni betűszót és összesen 301 előfordulást tartalmaz.

A fenti adatokból kimutatható egy egyszerűsítési tendencia, amit Pál Tamás (az összes magyar felirat fordítója) betűszó feloldásával, illetve kreatív kihagyással ért el. Tény, hogy az eredeti angolban átlagosan 98,4 másodpercenként található egy betűszó, míg a magyar változatban is átlagosan 175,8 másodpercenként láthatunk betűszót (az első évad 21 részből áll, egy rész átlagos hossza 42 perc, összesen tehát 882 perc).

A betűszók fajtáit tekintve nyilvánvaló, hogy sok közöttük a politikai, adminisztratív, katonai és pénzügyi jellegű. A műfaj rajongói valószínűleg több angol betűszót ismernek. Nem mellékes viszont, hogy egy *Netflix*-fordító a szélesebb célközönségnek feliratoz, tehát csak olyan betűszókat vehet át teljes kölcsön-

zéssel, amelyről feltételezi, hogy az átlagfelhasználók is ismerik, és máshol is megjelennek (pl. a napisajtóban).

Az algoritmusunk két egymás után következő nagybetűt megtalál és listáz, de ha ezek meg vannak törve valamilyen karakterrel (a pontot kivéve), akkor utókeresés szükséges. Konkrét eset az *S&P* (tőzsdeindex), bár az algoritmusok találati hatékonyságát tárgyaló tanulmányok (pl. Taghva–Gilbreth 1999) figyelmeztetnek ezekre a jelekre.

Nem vettük a betűszók közé az egy betű és számjegy kombinációját (*H-65 helicopter, C-5 Galaxy, E-5, F-18, H5N1*), illetve az egy nagybetű és egy szó összetételét sem (*S-curve, T-boned, X-ray*), melyek a rövidítésekhez sorolhatók.

A vizsgált magyar fordítás több példával is jelzi, hogy a betűszók fordítása lehetne egységesebb, amely a minőségbiztosítást is szolgálja. Ezáltal elkerülhető, hogy egy angol terminusnak több magyar változata is legyen, illetve a munkát is segítheti és gyorsíthatja. Ez különösen fontos a filmsorozatok esetében, amikor több évadon és sok-sok részen átívelő terminusok gyakran ismétlődnek (l. orvosi, politikai vagy katonai tematikájú sorozatok).

Jelen tanulmányunk a szórakoztatóiparhoz tartozó filmsorozatban található nagyszámú betűszóval igyekszik érvelni amellett, hogy ezek nem csak szakszövegekben okoznak fordítási/megértési gondot. Arra is fény derült, hogy helyesírási bizonytalanságok találhatóak mind az eredeti angol, mind pedig a magyar változatban (amit még a „nemzetközi szintér” is befolyásol, vö. Dróth 2008, 24). Természetesen hibák abból is adódhatnak, hogy a fordítónak általában nem biztosítanak elegendő munkaidőt a minőségi munka kivitelezésére, így még indokoltabb egy adatbázis létrehozása. A fordító dolgát ugyanakkor az is nehezíti, hogy gyors döntéseket kell hoznia: melyik betűszót lehet változatlanul áttemelni, melyiket lehet/kell anyanyelven feloldani a karakterkorlát betartására is figyelve, illetve hol érdemes kreatívan kihagyni a feliratból, de ez ne károsítsa a megértést.

Kérdőíves módszerrel vizsgálni lehetne a betűszók megértését a filmfeliratok olvasása közben, olyan nézők körében, akik látták a filmsorozat első évadját. Ez viszont egy további tanulmány témája lenne.

Ami pedig a jövőt illeti, egyes szerzők azt is felvetik, hogy a közeljövőben szövegvariánsok jelennek meg, és az olvasó választhat, hogy betűszós, vagy betűszómentes variánst óhajt (Barnett–Doubleday 2020, 4). Addig is leginkább a közérthetőségre kell törekedni, melyet – médiumtól függően – különböző stratégiákkal lehet megvalósítani.

Irodalom

- Akadémiai Kiadó. 2015. *A magyar helyesírás szabályai*. 12. kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Balázs Géza. 2008. Hatalom és helyesírás. In Bozsik G. (szerk.). *Két évtized a helyesírásért*. 15–17. Eger: EKF Líceum Kiadó.
- Bandur Szilvia. 2003. „Dokiduma” – az orvosi szlengről. *Magyar Orvosi Nyelv* 3 (1): 13–15.
- Barnett, Adrian – Doubleday, Zoe. 2020. The Growth of Acronyms in the Scientific Literature *ELife* (9): 1–10.
- Barnett, Adrian – Doubleday, Zoë. 2021. Demonstrating the Ascendancy of COVID-19 Research Using Acronyms. *Scientometrics* 126 (7): 6127–6130.
- Begg, Colin B. 2017. Zero Tolerance for Acronyms. *Clinical Trials* 14 (6): 561–562.
- Bicsérdy Gábor. 2012. *Rövidítések enciklopédiája*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Bíró János. 2007. A betűszók írásmódja egy empirikus vizsgálat tükrében. *Magyar Nyelvőr* 131 (4): 413–429.
- Bősze Péter. 2006. Nyelvhelyességi szempontok a magyar orvosi irodalomban. *Magyar Orvosi Nyelv* (1): 20–43.
- Bryson, Bill. 1998. *Made in America: An Informal History of American English*. London: Black Swan.
- Cannon, Garland. 1989. Abbreviations and Acronyms in English Word-Formation. *American Speech* 64 (2): 99–127.
- Caon, Martin. 2016. Abbreviations, Initialism and Acronyms: Their Use in Medical Physics (THUMP). *Australasian Physical & Engineering Sciences in Medicine* 39 (1): 11–12.
- CE (Comisia Europeană). 2014. Ghid *Practic al Departamentului de Limba Română Din Direcția Generală Traduceri a Comisiei Europene*. Directorate-General for Translation – Brussels.
- Cintas, Jorge Díaz – Remael, Aline. 2020. *Subtitling: Concepts and Practices*. London: Routledge.
- Cs. Nagy Lajos. 2007. Kalandozások a rövidítések birodalmában. In Bozsik G. (szerk.). *Két évtized a helyesírásért*. 118–128. Eger: EKF Líceum Kiadó.
- Dannewitz Linder, Mats. 2016. *SDL Trados Studio 2017. The Manual*. Norrtälje: Nattskift Konsult.
- Deme László. 1950. Még néhány szó a rövidítésekről. *Magyar Nyelvőr* (6): 429–435.
- Deme László. 1955. Betűszavaink használatához. *Magyar Nyelvőr* 79 (4): 397–403.
- Dróth Júlia. 2008. Köznévi betűszók a köznyelvben és a szakmai szövegekben. In Dróth J. (szerk.). *Szaknyelv és szakfordítás: Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális témáiról*. 24–30. Gödöllő: Szent István Egyetem.
- Fábián Pál. 1950. Néhány szó a rövidítésekről. *Magyar Nyelvőr* 74 (4): 273–277.
- Fábián Pál. 1962. A betűszók és a szóösszevonások osztályozásának egyik lehetősége. *Magyar Nyelvőr* 86 (3): 295–298.
- Fercsik Erzsébet. 2001. A rövidítésekről és a mozaikszókról a helyesírás szempontjából. *Magyartanítás* 42 (1): 24–28.

- Gyurgyák János. 2005. *Rövidítésszótár*. Budapest: Osiris Kiadó.
- HaCohen-Kerner, Yaakov, Ariel Kass, Ariel Peretz. 2004. Baseline Methods for Automatic Disambiguation of Abbreviations in Jewish Law Documents. In J. L. Vicedo, P. Martínez-Barco, R. Muñoz, M. S. Noeda (szerk.). *Advances in Natural Language Processing, 4th International Conference, EsTAL*. 58–69. Alicante: Springer.
- Imre, Attila. 2022a. Categorizing and Translating Abbreviations and Acronyms. *Open Linguistics* 8 (1): 378–389.
- Imre, Attila. 2022b. Spotting Acronyms and Initialisms with the Help of Informatics. *Acta Universitatis Sapientiae Philologica* 14 (3): 51–76.
- Izura, Cristina – David Playfoot. 2012. A Normative Study of Acronyms and Acronym Naming. *Behavior Research Methods* 44 (3): 862–889.
- Jacobs, Kayla, A. Itai, S. Wintner. 2018. Acronyms: Identification, Expansion and Disambiguation. *Annals of Mathematics and Artificial Intelligence* (88): 517–532.
- Krifaton Csilla. 2008. A környezetvédelem szakterületének terminológiai problémái. In Dróth J. (szerk.). *Szaknyelv és szakfordítás: Tanulmányok a szakfordítás és a fordítókép-zés aktuális témáiról*. 40–53. Gödöllő: Szent István Egyetem.
- Kuzmina, Olga D., Anna D. Fominykh, Natalia A. Abrosimova. 2015. Problems of the English Abbreviations in Medical Translation. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* (199): 548–554.
- Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila. 2004. *Helyesírás*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Lengyel Klára. 2000. A ritkább szóalkotási módok. In Keszler B. (szerk.). *Magyar grammatika*. 337–345. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Ludányi Zsófia. 2013. *A mai orvosi helyesírás*. PhD. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Ludányi Zsófia. 2019. Rövidítések a magyar orvosi nyelvben. Szemészeti kórlapok rövidíté-seiről és helyesírásukról. In Ludányi Zs. (szerk.). *Szabályok, normák, nyelvszokás: Tanul-mányok a köznyelvi és szaknyelvi helyesírás és nyelvalakítás köréből*. Pandora Könyvek. 37–51. Eger: Líceum Kiadó.
- Mancuso, Joseph C. 1987. Rules for Acronyms. *Technical Communication* 34 (2): 124–125.
- Mattiello, Elisa. 2013. *Extra-Grammatical Morphology in English: Abbreviations, Blends, Reduplicatives, and Related Phenomena*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter.
- Panajotu, Kosztasz. 2010. Abbreviations and Acronyms in Military English. *Academic and Applied Research in Military and Public Management Science* 9 (1): 159–165.
- Péter László. 2003. Levélszekrény. *Magyar Nyelv* 99 (1): 125–126.
- Ribes, Ramón, Pedro J. Aranda, and John Giba (eds.). 2010. Unit X. Acronyms and Abbreviations in Surgery and Medicine. *Surgical English*. 177–205. Berlin, Heidelberg: Springer.
- Ribes, Ramón, Pedro J. Aranda, and John Giba (eds.). 2010. Unit XVI. Acronyms and Abbreviations in Surgery and Medicine. *Surgical English*. 269–286. Córdoba: Springer Verlag.
- Soyer, P. 2018. Acronyms, Initialisms, and Abbreviations. *Diagnostic and Interventional Imaging* 99 (10): 589–590.

- Taghva, Kazem, and Jeff Gilbreth. 1999. Recognizing Acronyms and Their Definitions. *International Journal on Document Analysis and Recognition* 1 (4): 191–198.
- Thomas, C. George. 2021. Punctuation Marks and Abbreviations. In C. G. Thomas (eds.). *Research Methodology and Scientific Writing*. 455–473. Cham: Springer International Publishing.
- Vintilă-Rădulescu, Ioana. 2009. *Dicționar Normativ al Limbii Române Ortografic Ortoepic Morfologic Și Practic (DIN)*. București: Corint.
- Yeates, Stuart Andrew. 1999. Automatic Extraction of Acronyms from Text. In D. Bainbridge and S. A. Yeates. Hamilton (eds.). *The Third New Zealand Computer Science Research Students' Conference*. 117–124. N. Z.: University of Waikato, Dept. of Computer Science.
- Zahariev, Manuel. 2004. A Linguistic Approach to Extracting Acronym Expansions from Text. *Knowledge and Information Systems* (6): 366–373.

Online források

- Acronym Definition & Meaning – Merriam-Webster (2023. márc. 21.)
- Az Amerikai Egyesült Államok Capitoliumának ostroma – Wikipédia (wikipedia.org) (2023. márc. 26.)
- DEFCON – Wikipédia (2023. márc. 26.)
- Elhárítás – Wikipédia (wikipedia.org) (2023. márc. 26.)
- https://en.wikipedia.org/wiki/Classified_information_in_the_United_States#Handling_caveats (2023. márc. 26.)
- https://en.wikipedia.org/wiki/Dangerous_goods (2023. márc. 26.)
- https://en.wikipedia.org/wiki/Integrated_Automated_Fingerprint_Identification_System (2023. márc. 26.)
- https://en.wikipedia.org/wiki/Reconnaissance_General_Bureau (2023. márc. 26.)
- [https://hu.wikipedia.org/wiki/ATF_\(rend%C5%91ri_szerv\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/ATF_(rend%C5%91ri_szerv)) (2023. márc. 26.)
- <https://hu.wikipedia.org/wiki/KFC> (2023. márc. 26.)
- <https://www.imdb.com/title/tt5296406/> (2023. márc. 26.)
- SWAT – Wikipédia (2023. márc. 26.)
- United States Navy SEALs – Wikipédia (2023. márc. 26.)

Atila IMRE

PREVOĐENJE AKRONIMA U TITLOVIMA ZA STRANE FILMOVE

Uvodni deo naše studije ističe aktuelnost skraćenica, akronima i inicijalizama, ukazujući na njihove posebnosti i razlike. Sa ciljem ispitivanja akronima, razvili smo odgovarajući algoritam za pronalaženje engleskih i mađarskih akronima iz prve sezone TV serije *Designated*

Survivor (Vršilac dužnosti), te njihovo lociranje u bazu podataka. Baza podataka sadrži 128 pojedinačnih akronima na engleskom, sa 536 pojavljivanja, dok mađarska verzija sadrži 70 pojedinačnih akronima sa 301 pojavljivanjem. Ispitujemo uočene strategije prevođenja, ilustrujemo ih primerima iz baze podataka, uz dodatno razmatranje pravopisne problematike. U zaključnom delu rada ukazuje se na prvenstvenu važnost kvaliteta prevoda, kao i na sve izvesniju mogućnost nastanka dve varijante prevodnih tekstova, onih sa i onih bez akronima. *Ključne reči*: akronim, algoritam, prevođenje, engleski, mađarski

Attila IMRE

TRANSLATION OF ACRONYMS IN FILM SUBTITLES

The introductory part of our study starts with the topicality of abbreviations and acronyms; subsequently, we distinguish between acronyms and abbreviations, including the difference between acronyms and initialisms. In order to study acronyms, we developed an algorithm to search for English and Hungarian acronyms from the first season of the TV series *Designated Survivor* and to collect them in a database. The database contains 128 individual English acronyms with 536 occurrences, while the Hungarian version contains 70 individual acronyms with 301 occurrences. Common translation strategies are examined and illustrated with examples, as well as spelling problems that we found examples of in the database are discussed. The concluding section argues for the importance of quality assurance, but also looks ahead to a possible future where we may encounter two types of text: the variant with or without acronyms.

Keywords: acronym, algorithm, translation, English, Hungarian